

ról [professional development schools] van tehát szó, amelyek jelenlegi munkájában – a hazai állapotokra is rimelő módon – a sokszor tettenérhető elméleti megalapozatlanságot, a főiskolai, egyetemi munkával való összehangolatlanságot, a képzési idő rövidségét, a tapasztalatszerzés lehetőségeinek szűkörségét stb. kifogásolják. Ezen integratív intézmények szerepének növelése – nálunk is – kívánatos lenne. (Az előbbiekkal összefüggésben a Holmes-jelentés számos értékelésében felbukkan, mint nálunk is annyiszor, a gyakorlóév bevezetésének fontolgatása.) A megújított gyakorlóiskolák az átstrukturált tanári hatáskörök kooperációjára is példát mutathatnának.

A Holmes-csoport korábban említett két javaslata a szakma jelen, áldatlan helyzetének széles értelemben vett mérlegeléséből adódik. A pálya ma nem vonzó. Presztízsének a hetvenes évek elején-közepén kezdődött elillanásával, és más, a nők valamint a kisebbségek számára is kitaruló karrier-lehetőségek elszívó hatásának köszönhetően a merítési bázis leszűkült. A mintegy két milliós tanerő jelentős része előregedett, a nyugdíj felé tart, éppen, amikor kisebb demográfiai hullám érte el a közoktatást.

Az amerikai diákok nemzetközi teljesítménye a lehetőségekhez és az ország hatalmi súlyához képest gyengék, s a gazdasági teljesítőképesség romlásának gyökereit az oktatásban kereső technokraták és oktatáspolitikusok mély válság jelzőharangját kongatják. A problémák ördögi körökben jelentkeznek, és a politikusok ezek orvoslásához az adófizetői türelmet legkevésbé igénybe vevő megoldásokat keresnének. E türelem azonban – amint egy hozzászóló megállapítja – nem kifejezetten amerikai erény.

A Holmes-csoport mégis átfogó rendezési tervvel jelentkezett, az áttöréshez kellő mértékűnek ítélve a felhalmozódott feszültségeket, és az azt kísérő politikai és közérdeklődést. A szakma megújulását az említett belső versenyhelyzet és egy kifinomultabb autoritás-viszonyrendszer megteremtésétől várja elsősorban. A tanárképző intézmények korlátozott iskolai szerepű és lehetőségű oktatókat [instructors], hivatásos tanárokat [professional teachers] és szakmai specialistákat [career professionals] képeznének, megfelelő fedezetű diplomával ellátva őket. Ezek szoros iskolai szintű együttműködéséből származna az az áhított oktatási hatékonyság, amely a nyolcvanas évek második felétől fellendülő *schoolmanagement*-irodalom kulcskifejezése is. A szakma normáinak újraalapozására van szükség. Ezen belül olyan tanártípusra,

amely az iskolázás egyre szélesebb területére képes kiterjeszteni az interaktív, indirekt módon vezérlő, autonómia- és képességiteljesítő oktatási technikákat. Az említett motívumok a szakma önszerveződésében is létfontosságúak, s ezektől is remélik a pálya további professzionalizálódását.

Ismerősek tehát a szlogenek. A könyv azonban nem egy szép elméleti konstrukció egy fejből származó egységet ígéri, hanem kapcsolódó érvek és ötletek nagy kaleidoszkópját. Jelentőségét növelheti számunkra, hogy zömében intézmények vezetőinek és a tanárképzésben résztvevő oktatóknak az eszmecseréje bontakozik ki, azoké tehát, akik itthon is egyre jobban meghatározzák – a növekvő felsőoktatási autonómiában – a hazai tanárképzés jövőjét.

(*Reforming Teacher Education. The Impact of the Holmes Group Report. New York, Columbia University, Teachers College, 1987.*)

Teski Tibor

PEDAGÓGUSOK ÉLETMÓDJÁRÓL

A pedagógus időmérleg- és életmódvizsgálat 1986 tavaszán kezdődött az *Oktatáskutató Intézetben*, a *Központi Statisztikai Hivatal* közreműködésével. A kutatás az időmérleget tekintve a tanévre korlátozódott, az általános- és középiskolai tanítók, tanárok köréből vett országos, reprezentatív mintát. (Ezt megelőzően, 1970-ben az *MTA Szociológiai Kutató Intézete* és a *Fővárosi Pedagógiai Intézet* kutatta az általános- és középiskolai pedagógusok életmódját.) Az újabb kutatás során a korábbi vizsgálat főbb mutatóit: a minta meghatározását, kérdőíveket, sajátos pedagógus-munkatevékenységek kidolgozását figyelembe kellett venni az összehasonlítás érdekében. A Központi Statisztikai Hivatal 1986/87. évi országos, reprezentatív időmérleg- és életmódvizsgálatához kapcsolódó felvételt – a pedagógusokra vonatkozó speciális kérdőív felhasználásával – a KSH ELAR kérdezőbiztosai végezték. Az adatok feldolgozása a Központi Statisztikai Hivatalban történt.

Az 1985–86-os tanévben 88.066 általános iskolai; 17.957 középiskolai pedagógus dolgozott az iskolákban. Bizonyos technikai és anyagi okok miatt 650 általános- és 650 középiskolai pedagógus került az országos mintába, tehát a mintavétel nem arányos. A nem, életkor, az iskola típusa; valamint az iskola-székhelyének településtípusa

szerint a mintába véletlenszerű kiválasztással kerültek a pedagógusok.

Az időmérleg-naplót – a KSH alapfelvételéből átvett – négy melléklet és speciális pedagógusmelléklet egészítette ki. Ezek lehetőséget adnak az időmérlegek réteges elemzésére, az élet- és munkakörülmények, kulturális, egyéb szokások és a tevékenység szerkezet kölcsönhatásának vizsgálatára. A pedagógusmelléklet foglalkozik a pályamotivációval, az életúttal, végzettséggel, továbbképzési lehetőségekkel és igényekkel. A további kérdéscsoportok az iskolai oktató-nevelő tevékenységre; a pedagógus tulajdonságaira és képességeire; szabadidejének, művelődésének körére; egészségi állapotára; az időmérleg által nem vizsgált utóbbi nyárra; valamint lakáshelyzetére, annak komfortszintjére terjedtek ki.

A vizsgálat nagy súlyt helyezett arra, hogy minél részletesebben feltárja a pedagógiai jellegű tevékenységeket. 67 féle cselekvésformát különített el. Megkülönböztetett figyelemmel volt a tanítási órára és az órán kívüli tevékenységre, tanórán kívüli nevelőmunkára, járulékos iskolai munkára, oktatáshoz szorosan kapcsolódó tevékenységekre, iskolában nem munkával töltött időre, továbbképzésre és a tudományos munkára, és az iskolai mozgalmi és társadalmi elfoglaltságokra.

Több év telt el az ezen társadalmilag és szakmailag is igen fontos vizsgálatról beszámoló két kötet megjelenése között. 1989-ben adta ki a Központi Statisztikai Hivatal és az Oktatáskutató Intézet *Az általános és középiskolai pedagógusok időfelhasználása, életmódja 1986/87* című kötetet, melyhez Falussy Béla és Zoltánka Viktor *Módszerek és időmérleg* című tanulmánya, valamint a felvétel adatgyűjteménye kapcsolódott. Most van kezünkben a 2. kötet, a kutatás eredményeinek értékelése. Mindez adalék a döntéshozók számára, hogy a pedagógusok életmódját befolyásoló mindennapok, azon belül munkatevékenységük mibenlétének, időigényének ismeretében értékelhessék korábbi döntéseiket és az újabbakat körültekintően készíthessék elő. A kutatás választ adhat a következő kérdésekre: mi várható el realisan a pedagógustársadalomtól; képesek-e megfelelni a rájuk háruló fokozódó, szüntelenül változó, olykor átgondolatlan tanügyi és társadalmi követelményeknek; mi lehetne az első lépés a helyzet szükséges és kedvező átalakításához?

A jól szerkesztett első és második kötet táblaanyaga és a mellékletek másodlagos elemzése megmutatja, hogy a 70-es 80-as években bekövetkezett negatív hatású életmód-, életvitel-változások hogyan hatottak a pedagógusokra. Az 1986–87-es

országos reprezentatív időmérleg-felvétel kimutatta, hogy a több évtizeddel korábban elkezdődött folyamatok eredményeként a 80-as évek második felére növekedtek a családok kiadásai és munkaterhei. Az egyre csökkenő létszámú aktív korosztálynak több iskolás korú gyermekről, időskorú, alacsony nyugdíjas hozzátartozókról kellett gondoskodnia. Megnehezedett az első lakáshozjutás lehetősége, különösen az elváltaké, kivált a férfiak otthonteremtése. Romlottak a gyermekek családi nevelésének körülményei. A nők általános teljes munkaidős foglalkoztatottsága a családban követhető minták kihalásához vezetett.

1970 és 1986/87 között jelentősen megnövekedett a női pedagógusok aránya, emelkedett a képzettségi szint is. A pedagógusok száma sokkal nagyobb arányban nőtt – a napközi nevelőké háromszorosára –, mint a tanulóké. Némileg csökkent a fizikai származásúak aránya. A pályára kerülésnek első sorban pedagógiai motívumai vannak. A pályaelhagyás szándékair elemmezve a kedvezőtlen szubjektív feltételek megelőzték az anyagi okokat. A nők és a fővárosi pedagógusok között csökkent a házások aránya. A vidéki pedagógusnők házastársai többen voltak fizikai dolgozók, mint korábban.

A pedagógusok lakáviszonyai és tartós fogyasztási javakkal ellátottsága kedvezőbbek, a társadalom más rétegeinél; bár jelentősebb bérrendezésre nem került sor. (Hiszen legtöbbször nem a feleségek pedagógusi jövedelme képezi a háztartás létalapját. Alighanem a vidéken élő – és főleg a fizikai foglalkozású – szülők anyagi támogatása is jelentős.)

Időfelhasználásukat vizsgálva elmondható, hogy a pedagógus férfiak – hasonlóan más szellemi dolgozókhoz – napi egy órával több időt fordítanak keresőtevékenységre, mint a nők. (Az évi munkanapok számának csökkenése miatt – szabadszombatok bevezetése – a pénzkeresés időtartama csökkent.) Emelkedett a háztartási munkára fordított idő. A nők továbbra is kétszer annyi időt töltenek ezzel, mint a férfiak. 50 perccel emelkedett a pedagógusok alvással töltött ideje, a hétvégi napokon pótolják a hétköznapi hiányát.

Az 1970-es felvétel óta több mint egy órával nőtt a pedagógusok szabadideje. A pedagógus férfiak munkával töltött ideje csupán kétharmadát teszi ki kolléganőikének. (Kevésbé veszik ki részüket az otthoni munkából.)

„Az átlagos napi időbeosztás alapján tehát megállapíthattuk, hogy a tanév időtartama alatt a pedagógusok nincsenek kedvezőbb helyzetben más szellemi rétegeknél, és időben szétszórtabb

munkaidejük bizonyos fajta hátrányokat is jelent számukra”. A szellemi foglalkozásuk ugyan dolgoznak hétköznapi, mint a pedagógusok, ám ez az eltérés a hétvégi napokon kiegyenlítődik, amikor viszont ők felkészüléssel, egyéb iskolai teendőikkel is foglalatossá válnak.

A sajátos pedagógus-munkaidő szerkezet részletesebb elemzése azt mutatja, hogy a különféle szakmai elfoglaltságok nem egyenletesen csökkentek. A tanítás időtartama általában továbbra is munkaidejük felét teszi ki. A felkészülésre fordított idő a felére csökkent. Több a tanórán kívüli nevelőmunka és nem kevesebb a füzettelőrzés, dolgozatjavítás, az adminisztráció sem. Válaszaik szerint 1970 óta csökkent a pedagógusok terhelése, de nem arányosan a munkaidő csökkenésével.

A pedagógusképzés témája nagyon érdekelte a megkérdezetteket. „1970-hez képest ugrásszerűen emelkedett a negatív vélemények aránya, aminek fő oka a képzés, elsősorban a főiskolai képzés színvonalának csökkenése”. Az általános iskolai pedagógusok negatív véleményének fele, a középiskolai tanárok kritikai észrevételeinek egyharmada a gyakorlati képzésre vonatkozott. Munkakörülményeik között a tárgyi feltételeket ítélték a legkedvezőtlenebbnek, valamint a nem szorosan pedagógiai munkához tartozó feladatok elosztását.

A szabadidő tartamát tekintve eltűntek az iskolatípus és a lakóhely szerinti különbségek. A szabadidő mértékét csak a nemek közötti különbsé-

gek befolyásolják – a férfiak javára. Megnövekedett a családi és társas elfoglaltságok időtartama 1970 és 1986/87 között.

Szabadidejük több mint egyharmadát a televízió előtt töltik, kivált a férfiak. Emelkedett az olvasásra fordított idő is. Kedvelt szerzőik listájáról hiányoznak a külföldi, modern szerzők, és a magyarok között sok az „illik ismerni”-név. A pedagógusok a 80-as évek közepén ritkábban mentek moziba és színházba. Kedvelt elfoglaltságaik és a tényleges szabadidős tevékenységek között – legalábbis a tanév folyamán – nincs összhang.

A szerző megállapítja, hogy a pedagógus társadalom erősen differenciált. Az egyes csoportok jelentős eltérést mutatnak időfelhasználásuk, tevékenységszerkezetük és sok egyéb tényező alapján, a társadalom más rétegeihez, foglalkozási csoportjaihoz viszonyítva viszont egyfajta homogenitást mutatnak. A szerző nem mutatja be az 1986/87-es időmérleg-felvétel alapján a napi időmérleget, amely az átlagos magyar munkavállalóra vonatkozik.

„Megdől az az elgondolás – legalábbis a tanév időszakára vonatkozóan –, hogy a pedagógusok kevesebbet dolgoznak másoknál”.

(Zoltánka Viktor: *A pedagógusok életmódja 1970-ben és 1986–87-ben. Összehasonlító elemzés. [Az általános- és középiskolai pedagógusok időfelhasználása, életmódja, 1986–87. II. kötet.] Budapest, Központi Statisztikai Hivatal, 1992. 242 p., mellékletek.)*

Szentirmai László

